

Motion till riksdagen

1989/90:L414

av Anita Stenberg m.fl. (mp)

Parlamentarisk utredning om barnets rätt

Inledning

Vi som lever nu har ett självklart ansvar att försvara de grundläggande livsvillkoren för oss själva, våra barn, barnbarn och kommande generationer. Alla människor behöver en trygg barndom tillsammans med vuxna som bryr sig om dem. Alla behöver kunna utveckla sina inneboende möjligheter och använda dem på ett sätt som är meningsfullt.

Barn och ungdom åsidosätts emellertid ofta i vårt samhälle, ett samhälle som alltför mycket har anpassat sig till vuxnas krav och intressen. Barn har svårt att hävda sig gentemot andra intressegrupper.

Orsakerna till detta kan var många. En kan vara att det egentligen inte finns några grundläggande normer, som inte bara skyddar barn utan också främjar barns rätt och intressen i familjen och i samhället i övrigt och som vuxna följer utan särskilda påbud. I en del lagar finns visserligen vissa bedömningsgrunder som går ut på att myndigheter och domstolar skall besluta efter vad som är bäst för det enskilda barnet. Det finns också regler som kan karakteriseras som allmänna påbud till skydd för barnen men som i praktiken saknar betydelse för barns rättmätiga intressen.

Det gemensamma för reglerna är, liksom i andra sammanhang när det gäller barn, att barn generellt sett av vuxna, lagstiftare, myndigheter, samhällsplanerare, föräldrar, lärare, inte uppfattas eller tillerkänns en ställning som är jämställd och likvärdig med vuxnas. Detta synsätt kan inte accepteras. Barnen måste sättas i centrum. Det handlar också om att respektera barn på samma sätt som vuxna kan respektera andra vuxna.

I denna motion föreslås därför att en bred parlamentarisk utredning tillsätts som har till syfte att utreda barns rättsliga ställning i vårt land och att dessutom komma med lagförslag som inte bara tillvaratar utan också främjar barns rätt och intressen.

Lagar om barn

De lagar som finns idag kan ha till syfte att skydda barns intressen men knappast att främja. Det typiska för en lag är att den handlar om rätt eller rättigheter. Lagar är styrmedel.

Någon samlad lag om barns rätt och rättigheter finns inte utan den är

splittrad på flera olika ställen. Här kan nämnas föräldrabalken om bl.a. vårdnad, underhållsbidrag, umgängesrätt, namnlagen, ärvdabalken, brottsbalken, skadeståndslagen, lag om svenskt medborgarskap, allmänna ordningsstadgan om användande av barn vid offentliga tillställningar, vissa lagar om internationella rättsförhållanden, lag om allmänna barnbidrag, lag om allmän försäkring (barnpension), lag om bidragsförskott, lag om rätt till ledighet för vård av barn, särskilda regler om minderårighet och omyndighet, regler om barnomsorg, lag med särskilda bestämmelser om vård av unga, socialtjänstlagen, markandsföringslagar, skollagen och andra bestämmelser på detta område.

I regeringsformen, som är en grundlag, finns ingen särskild bestämmelse som skyddar barnets grundläggande fri- och rättigheter. Inte heller i det s.k. målsättningsstadgandet i regeringsformen finns någon särskild bestämmelse till skydd för barn eller som har till syfte att främja barnets intressen i familjen eller i samhället i övrigt. I 6 kap. 1 § förädrabalken sägs angående vårdnad bl. a.:

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

I föräldrabalken sägs vidare att barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem eller särskild förmyndare. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt tidigare nämnda bestämmelse blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredställande försörjning och utbildning. Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns särskilda bestämmelser.

I socialtjänstlagen 12 § heter det angående omsorger om barn och ungdom:

Socialnämnden skall

verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,

i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,

med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling och i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför hemmet.

I plan- och bygglagar, lagar om miljö och natur, väglagen, vattenlagen och andra sådana lagar finns inga särskilda bestämmelser som handlar om hänsynen till barn och barns särintressen.

Skälen till vårt förslag

Som framgått har barnet egentligen inga uttalade grundläggande rättigheter utan är i stället föremål för vissa begränsade skyldigheter från vårdnadsha-

vare eller myndigheter. Barnet kan närmast karakteriseras som ett passivt vård- eller omsorgsobjekt i vissa hänseenden, vars särskilda intressen i många fall inte heller beaktas. Barn är i den mening inte självständiga rättssubjekt. Vuxenvärldens skyldigheter och uppfattningar om barn kan också variera högst betydligt i samma fråga i olika delar av landet, i skilda sammanhang men också från tid till annan. Nuvarande skyddsregler är inte tillräckliga.

Trots reglerna i föräldrabalken och socialtjänstlagen finns det ett inte obetydligt antal barn som försummas och far illa i vårt samhälle. Det finns också en utredning som visar att föräldrarna inte är säkra på om det är de som har huvudansvaret för det egna barnet eller om det är samhället och socialtjänsten.

Till detta kommer ett stort antal regler som får betydelse för barn men som inte på något sätt har till uppgift att just se till barns intressen. Det finns också regler vars tillämpning förutsätter att barn skadas eller får men i såväl fysiskt som psykiskt hänseende.

Regler som på ett ändamålsenligt sätt främjar det enskilda barnets utveckling saknas. I många fall kan också reglerna utgöra hinder för detta.

Bilden av lagar som handlar om barn ger också ett splittrat intryck. Det går inte att komma ifrån att reglerna är svåröverskådliga och att en inte obetydlig risk finns för att olika reglers syften kan strida mot varandra och att tillämpningen i det enskilda fallet kan bli godtycklig.

Det finns således all anledning att utreda dessa frågor.

Detta bör göras i formen av en bred parlamentarisk utredning som får till uppgift att kartlägga och analysera dels barns rättsliga ställning och levnadsomständigheter, dels reglernas tillämpning, funktioner och syfte. Utredningen bör lägga fram lagförslag som syftar till att stärka barnets rättsliga ställning men också andra förslag som kan förbättra barns levnadsomständigheter i familjen och samhället i övrigt.

Utredningens inriktning bör vara att barnet skall sättas i centrum. Utredningen bör särskilt behandla följande.

Omsorg om barnet

De berörda reglerna som nu förekommer i exempelvis föräldrabalken och socialtjänstlagen bör ses över och omarbetas så att de blir tydligare och rättstryggare för barnet men också så att reglerna kan främja det enskilda barnets intresse. Nuvarande regler avser också främst att skydda barn från aktiva tydliga handlingar som företas mot barn. Minst lika viktigt och farligt, särskilt för ett spädbarn, kan vårdnadshavares passivitet och försumlighet vara.

Barnets rätt till personlig omsorg och omtanke bör utvidgas men också göras klar och tydlig oavsett vem som skall tillgodose dem.

Barnets personliga integritet

Även barn bör ha rätt till en personlig integritet. Visserligen torde en sådan rätt följa redan av de regler som gäller för vuxna, men det kan finnas behov av att uppmärksamma saken och att skapa tydliga integritetsregler, även om att klart ange under vilka förhållanden integriteten får brytas.

En viktig uppgift för utredningen är att utreda om det finns förutsättningar för ett generellt förbud mot att beröva barn friheten i form av fängelse, häktning eller annat motsvarande och om det bör finnas något undantagsfall där sådant frihetsberövande kan få förekomma och de närmare formerna för ett sådant. Detsamma bör gälla kroppsvisitation och husrannskan.

Barnens talerätt i vid bemärkelse

Frågor om barns talerätt i vissa sammanhang har utretts av utredningen om barnens rätt (SOU 1987:7). Utredningen kom med några bra förslag som kan vara något att ta fasta på. Det gäller bl. a. barns talerätt i mål om vårdnad eller umgänge samt hur barnets rättsliga ställning enligt den sociala lagstiftningen kan förbättras.

Det finns anledning att gå vidare på den linjen som drogs upp av utredningen om barnens rätt. Sålunda bör nu utredas om barns talerätt kan utvidgas.

Barns skadeståndsskyldighet

Enligt 2 kap. 2 § skadeståndslagen skall barn som vållar person- eller sakskada ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande anvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Barns skadeståndsskyldighet är sålunda begränsad i lag. Flertalet rättsfall på området är förhållandevis gamla och mycket sällan har väl barn under de senaste 20 åren ålagts skadeståndsskyldighet.

Dock finns tydliga tecken på en ändrad inställning. En del skolmyndigheter har nu riktat långtgående ersättningskrav på elev som orsakar skada. Dessutom har man föreslagit att eleven istället för att betala kan arbeta av skadan på sin fritid. Detta har kritiserats av barnpsykologisk expertis.

Frågan om barns ersättnings- och fullgörelseskyldighet vid skada bör utredas.

Någon som tar tillvara barnets intressen i allmänhet

Föräldrar, kamrater, personal i skola, på daghem och fritidshem, lärare, kuratorer, psykologer, läkare, skolsköterskor m. fl. gör många gånger bra insatser för barn som befinner sig en utsatt situation eller behöver hjälp av annat skäl. Tyvärr händer det att sådan möjlighet helt saknas. Det kan också vara så att barnet inte vet vart det skall vända sig med sina problem. Även andra som känner till ett barns situation kan behöva någon att vända sig till. Här finns allt för många att välja på.

Socialtjänsten har ett slags dubbelroll som inte heller gör att den är lämplig.

Barn bör ha rätt att få stöd och hjälp av en person som är neutral och fristående från den sak det gäller, exempelvis misshandel i hemmet, mobbning, en komplicerad skolsituation.

Det finns ett behov av en sådan person, och förutsättningarna för att varje kommun får åtminstone en barnombudsman på hel- eller deltid som kan be-

vaka barns intressen och rättigheter i nämnda fall men också i andra sammanhang bör utredas. Utredningen bör särskilt ta del av de erfarenheter som verksamheterna i vissa kommuner med barnombudsman har gett.

Mot. 1989/90
L414

Barn och miljön

I plan- och bygglagar, lagar om miljöskydd och natur, väglagen, vattenlagen och andra sådana lagar finns inga särskilda bestämmelser som tar hänsyn till barn eller som ser till barns särintressen. Många beslut fattas i dag utan att man i något avseende beaktar konsekvenserna av en viss åtgärd för just barn.

Detta kan inte accepteras.

Barn som demokratiska varelser och beslutsfattare

Demokratins principer måste bli vägledande inom skolor etc., och barn måste så tidigt som möjligt få delta i beslut som gäller dem själva. Förutsättningarna för detta och för hur barn så tidigt som möjligt skall kunna delta i den fria åsiktsbildningen i samhället bör utredas. Det bör även vara möjligt att skapa förutsättningar för ett organiserat samrådsförfarande med barn eller viss barngrupp i frågor som kan ha särskild betydelse för dem och deras intressen.

Barn och kommersiella intressen

Barn är intressanta som målgrupp för kommersiella verksamheter men kan också utnyttjas i sådana sammanhang.

Utredningen bör utreda förutsättningarna för införande av förbud mot att använda barn under 16 år i kommersiella marknadsföringssammanhang. Vidare bör övervägas möjligheten att förbjuda eller begränsa möjligheterna att rikta kommersiell reklam eller annan marknadsföringsåtgärd som är uppsökande eller påträngande till barn under 16 år.

Utredningen bör kunna lägga fram ett förslag som går ut på att kommersiell reklam inte bör förekomma i skolor, daghem, fritidsgårdar eller andra liknande platser där barn normalt vistas.

Ett förslag som gäller att läromedel eller annat material i skolan eller inom den offentliga barnomsorgen inte får vara sponsrad bör utarbetas.

Utredningen bör också ta upp frågan om produkter som används av barn och komma med ett förslag som syftar till att göra sådana säkra och miljövänliga.

Barnabalk

En tanke som utredningen bör uppmärksamma är om grundläggande regler som värnar barnens rätt kan samlas i en särskild lag, en "barnabalk". Därigenom skulle framhållas vikten av barns rättsliga ställning och de hänsyn som måste tas till barn inom livets alla områden.

En annan möjlighet som bör utredas är om det finns vissa rättigheter som bör grundlagsskyddas.

Utredningen bör självfallet också uppmärksamma frågor om barn och EG och vilka effekter en EG-anpassning kan få för barn i vårt land.

Lagstiftning i sig räcker dock inte och utredningen bör också verka opinionsbildande och sålunda aktivt arbeta för att förändra attityderna i önskvärd riktning när det gäller barn i vårt samhälle. Det kan ifrågasättas om inte utredningen därför bör ha formen av ett slags ständigt utredning tills förhållandena förbättrats för barn.

Det statliga organ och tillsatta utredningar som för närvarande sysslar med barnfrågor bör vara kvar. De fyller en viktig funktion. Men viss samordning bör ske med den nu föreslagna utredningen.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda föreslås

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om tillsättande av en parlamentarisk utredning om barnets rätt.

Stockholm den 25 januari 1990

Anita Stenberg (mp)

Eva Goës (mp)

Ragnhild Pohanka (mp)

Marianne Samulsson (mp)